



آفاق اندیشه

نگاهی به زندگانی امام محمد باقر علیه السلام

ابوالفضل هادی منش



آفاق اندیشه

کد: ۸۳۹

نویسنده: ابوالفضل هادی‌منش

ناشر و تهیه کننده: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

لیتوگرافی: سروش مهر

چاپ و صحافی: نگارش

نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۳

شمارگان: ۱۵۰۰

بها: ۱۰۰۰ تومان

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

نشانی: قم، بلوار امین، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

پست الکترونیکی: Email: IRC@IRIB.COM

تلفن: ۲۹۳۵۸۰۳ و ۲۹۱۰۶۰۲ شماره: ۲۹۳۳۸۹۲

شابک: ۷-۶۱-۶۰۶-۸۶۴-۱۶۴-۷ ISBN: 964-8606-61-7

فهرست مطالب

۱	 دیباچه
۳	 پیش‌گفتار

● بخش اول: گذری بر زندگانی، فعالیت‌ها و مبارزات فرهنگی - سیاسی امام باقر (ع)

۷	 فصل اول: دریچه‌ای به سوی نور
۷	 شناسنامه امام
۷	 ولادت
۸	 نام‌گذاری
۹	 کنیه و لقب‌ها
۱۰	 مادر امام
۱۱	 خاستگاه تربیتی
۱۱	 کودکی آزاده
۱۳	 همسر و فرزندان امام
۱۴	 امامت حضرت
۱۵	 نص بر امامت
۱۸	 فصل دوم: ویژگی‌های برجسته
۱۸	 ۱. ویژگی‌های ظاهری
۱۸	 ۲. اخلاق و ویژگی‌های فردی
۱۸	 الف) پرستش و پارسایی

۲۰	(ب) دوری از دنیا
۲۱	(ج) دانش و بینش
۲۲	(د) بخشندگی و سخاوت
۲۳	(ه) کار و سخت‌کوشی
۲۴	(ز) پاکیزگی و آراستگی
۲۵	(ح) ورزش و نشاط جوانی
۲۷	۳. ویژگی‌های اخلاقی در خانواده
۲۷	(الف) ایجاد پیوند عاطفی با همسر
۲۸	(ب) ارتباط عاطفی با فرزندان
۲۸	۴. اخلاق اجتماعی
۲۸	(الف) دستگیری از نیازمندان جامعه
۲۹	(ب) زندگی اجتماعی و مردمی
۳۰	(ج) احترام به مالکیت اجتماعی
۳۱	(د) خوش‌رویی
۳۲	(ه) ابراز صمیمیت در معاشرت با دوستان
۳۳	(ز) آگاهی از مشکلات معیشتی نزدیکان و تلاش برای رفع آن
۳۴	(ح) بردباری در روابط اجتماعی
۳۵	(ط) حضور شکوهمندانه در اجتماعات
۳۶	فصل سوم: بررسی مقام علمی و تلاش‌های فرهنگی امام باقر علیه السلام
۳۶	۱. اوضاع فرهنگی - اجتماعی جامعه
۳۷	۲. ترسیمی از چهره علمی امام
۳۷	۳. پایه‌گذاری نهضت بزرگ و پویای علمی
۳۸	۴. تحکیم بنیان‌های تفکر شیعی
۴۰	۵. پرورش فرهیختگان و دانشوران بسیار
۴۰	(الف) زرارۀ بن‌اعین
۴۱	(ب) محمد بن مسلم ثقفی
۴۲	(ج) ابویصیر؛ لیث بن البختری مرادی
۴۲	(د) بُرید بن معاویه عجلی
۴۳	۶. پی‌ریزی تدوین حدیث
۴۴	۷. بنیان‌گذاری اجتهاد

۴۵	۸. مبارزه با شیوه‌های نادرست اجتهاد
۴۶	۹. توسعه فرهنگ انتظار
۴۷	۱۰. نشر فرهنگ اصیل اسلامی
۴۷	الف) بهره‌گیری از قرآن
۴۸	ب) مرجعیت فقهی و پاسخگویی به پرسش‌های دانشمندان
۴۹	ج) شناساندن رهباقتی جایگاه امام
۵۰	د) نیایش؛ کانون ترویج آموزه‌های دینی
۵۲	فصل چهارم: مبارزات فرهنگی امام باقر علیه السلام
۵۲	۱. مناظرات گسترده علمی
۵۵	۲. مبارزه با مکتب‌های انحرافی
۵۵	الف) فرقه مرجئه
۵۷	ب) فرقه جبریه و قدریه
۵۸	ج) فرقه خوارج
۶۰	د) فرقه غلات
۶۱	ه) فرقه مغیره
۶۲	و) فرقه جارودیه
۶۲	۳. مبارزه با اندیشه‌های خطرآفرین یهود
۶۳	۴. مبارزه با نفاق و اندیشه‌های سازشکارانه خواص
۶۵	فصل پنجم: اوضاع سیاسی و موضع‌گیری‌های امام باقر علیه السلام
۶۵	۱. نگاهی کلی به شرایط سیاسی حاکم
۶۶	۲. چهره و عملکرد حکمرانان معاصر با امام
۷۳	۳. نفوذ و استحاله اندیشه‌های غیر اسلامی در حاکمیت
۷۴	۴. نقش علمای درباری در پیشبرد اهداف سیاسی امویان
۷۶	۵. وضعیت زندگانی امام و شیعیان
۷۸	۶. حکومت عمر بن عبدالعزیز؛ سایه آرامشی زودگذر
۸۰	۷. دیدگاه امام باقر علیه السلام و دیگر ائمه درباره شخصیت و عملکرد عمر بن عبدالعزیز
۸۱	۸. بینش سیاسی و رهنمودهای امام
۸۲	۹. نهادینه سازی تقیه توسط امام
۸۵	۱۰. امام و قیام زید بن علی علیه السلام

فصل ششم: شهادت امام محمد باقر علیه السلام	۹۱
۱. امویان: کینه توزی ها و دشمنی ها	۹۱
۲. بهانه جویی های هشام	۹۲
۳. پرواز تابی نهایت	۹۵
۴. وصیت های امام	۹۵
۵. وصیتی مهم	۹۶
۶. خاک سپاری و سوگواری	۹۷
فصل هفتم: گلچینی از سخنان گهربار و درس های آموزنده امام باقر علیه السلام	۹۸
الف) کلمات قصار	۹۸
۱. فرجام نیک و بد	۹۸
۲. بهترین پیکار	۹۸
۳. ارزش پند نیکو	۹۸
۴. همراهی دانش و بردباری	۹۸
۵. نهایت کمال	۹۹
۶. ویژگی های پسنیده	۹۹
۷. پافشاری در نیایش	۹۹
۸. برتری دانشمند بر پرستشگر	۹۹
۹. نشانه دانشمند	۹۹
۱۰. نهی از خودگی	۹۹
۱۱. رشک برنده ترین در رستاخیز	۱۰۰
۱۲. نتیجه ارتباط خویشاوندی	۱۰۰
۱۳. گفتار نیک با دیگران	۱۰۰
۱۴. تحفه خداوندی	۱۰۰
۱۵. زشتی دشنام گویی	۱۰۰
۱۶. نشانه شیعه	۱۰۰
۱۷. خداشناسی در ترک گناه	۱۰۰
۱۸. ارزش امانت داری	۱۰۱
۱۹. غیبت و تهمت	۱۰۱
۲۰. نشانه های فروتنی	۱۰۱

۱۰۱	ب) درس‌های آموزنده.....
۱۰۱	۱. مسئولیت‌پذیری در برابر مشکلات دیگران.....
۱۰۲	۲. حمایت اقتصادی.....
۱۰۲	۳. شرایط هم‌زیستی در جامعه با شیعیان راستین.....
۱۰۵	فصل هشتم: برگی از دفتر کرامات.....
۱۰۶	تصرف در ادراک.....
۱۰۷	نبود مانع در برابر خواست امام.....
۱۰۷	آگاهی از غیب.....
۱۰۸	فرمان برداری درخت از امام.....
۱۰۸	نمونه‌ای از پیش‌گویی‌های امام.....
۱۱۱	فصل نهم: امام باقر علیه السلام از دیدگاه اندیشمندان اهل سنت.....
۱۱۵	فصل دهم: برگزیده ادب فارسی.....
۱۱۵	۱. متون ادبی.....
۱۱۵	مظلومیت امام غریب.....
۱۱۶	تو را خواهم گریست تا ابد.....
۱۱۷	از زبان مدینه.....
۱۱۸	هادی الرشاد.....
۱۱۹	الفبای دانش تکمیل شد.....
۱۲۱	بشارت، ای کتاب‌های آسمانی!.....
۱۲۲	۲. اشعار.....
۱۲۲	گذرنامه شاعر.....
۱۲۵	آینه کمال.....
۱۲۸	چشمه آب حیات.....

● بخش دوم: همراه با برنامه سازان

۱۳۳	۱. پیشنهادهای کلی.....
۱۳۷	۲. سوزهای برنامه‌سازی.....
۱۳۹	۳. پرسش‌های مسابقه‌ای.....
۱۴۰	۴. پرسش‌های مردمی.....
۱۴۱	۵. پرسش‌های کارشناسی.....
۱۴۵	کتاب‌نامه.....

دیباچه

انسان با ژرف اندیشی در دریای بیکران امامان معصوم علیهم السلام، در شکوه و گستردگی عظمت وجودی آن بزرگواران حیران می‌شود و همزمان از سویی احساس فروتنی و خشوع و از سوی دیگر، احساس همدلی و آرامش می‌کند.

با بررسی عظمت و صفناپذیر امام محمد باقر علیه السلام حیرانی و فروتنی سر تا پایمان را فرا می‌گیرد. ژرفای جان از شکوه همه جانبه آن معصوم بزرگوار طراوت می‌گیرد. با این خشوع آمیخته به نیاز و با این احتیاط همراه با اشتیاق بر ساحل دریای وجودی باقر العلوم علیه السلام می‌ایستیم تا از دریچه این حیرت به هدایت برسیم و از پنجره اشراقی نگاهش به بوستان وحی و دانش الهی نظر بگشاییم. در محضر شخصیت علمی و معنوی این امام همام همواره دانشمندان و دانشورانی بودند که در جست‌وجوی سرچشمه‌های دانش و معرفت گام می‌نهادند. آن حضرت از کودکی «شکافنده دانش‌ها» شناخته شد و سرآمد دانشمندان روزگار خود گشت. در ستایش او شاعران قصیده‌ها سرودند و نویسندگان کتاب‌ها نوشته‌اند، ولی همواره واژه‌های نارسا، قلم‌های لرزان، اشک‌های آمیخته با شوق و ادبی که از هر تبسم قلم می‌تراود، در محضر آن بزرگوار شرمسار و ناتوان بوده‌اند.

نوشتار حاضر نگاه کوتاهی است به دریای بی‌کران امام محمد باقر علیه السلام که به منظور استفاده در برنامه‌های صدا و سیما فراهم شده است. با سپاس فراوان از پژوهشگر ارجمند حجت الاسلام ابوالفضل هادی‌منش، این پژوهش را تقدیم برنامه‌سازان گران‌قدر می‌نمایم.

انه ولی التوفیق
اداره کل پژوهش
مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

پیش‌گفتار

با بررسی تاریخ اسلام می‌توان دریافت که بزرگ‌ترین چالشی که جامعه اسلامی را با مشکلات گوناگون روبه‌رو کرده است، کشمکش‌های خلفای سر قدرت بود. هر از گاهی با انتقال قدرت از شخصی به شخصی دیگر و یا از سلسله‌ای به سلسله دیگر، مشکلات ساختاری برای جامعه اسلام روی می‌داد و آن را دستخوش دگرگونی‌هایی در عرصه سیاست و فرهنگ می‌کرد. دوران زندگانی امام باقر علیه السلام نیز به دور از این دگرگونی‌ها نبود. این دوران همزمان بود با قدرت‌یابی مروانیان که حاکمیت را از چنگ امویان گرفتند. ویژگی‌های خاص مروانیان و تفاوت‌های نسبی آنان با بنی‌امیه در حاکمیت، تأثیرهای گوناگونی بر این دوره از تاریخ اسلام گذاشت.

در این میان، حکومت عمر بن عبدالعزیز، گونه‌ای دیگر می‌نماید. تفاوت‌های عمده خلافت او با دیگر مروانیان، اندکی آرامش و ثبات را به جامعه‌ای که از افزونی نارضایتی‌های عمومی به حد انفجار رسیده بود، حاکم ساخت. خدمات فرهنگی او در راستای برداشتن سبب امیرالمؤمنین علیه السلام و پایان دادن به منع تدوین احادیث نبوی صلی الله علیه و آله، تأثیر شگرفی در فضای فرهنگی جامعه داشت. این امر به امام باقر علیه السلام این فرصت را داد که پی‌آمدهای ناهنجار ناشی از تدوین نشدن سنت نبوی صلی الله علیه و آله را از میان ببرد و گام بزرگی در تداوم حیات فکری شیعه بردارد. در

چنین شرایطی امام به پرورش شاگردان و تربیت نیروهای کارآمد و ارزشی در شاخه‌های گوناگون علوم اسلامی پرداخت و توانست آرای عقیدتی شیعه را بیشتر تبیین کند؛ به گونه‌ای که امروز بیشترین روایت‌های نقل شده از پیشوایان معصوم علیهم‌السلام در متن‌های دینی، از امام باقر علیه‌السلام و فرزندشان امام صادق علیه‌السلام است. از این لحاظ، می‌توان دوران زندگانی و امامت امام باقر علیه‌السلام را نقطه عطفی در حیات فکری و اندیشه شیعه قلمداد کرد.

مجموعه حاضر، پژوهشی درباره چگونگی اوضاع حاکم بر دوران زندگی امام باقر علیه‌السلام می‌باشد که در دو بخش سامان یافته است. بخش نخست با نگاهی به زندگانی امام و ویژگی‌های برجسته اخلاقی ایشان، در ترسیم چهره روشنی از امام باقر علیه‌السلام می‌کوشد. سپس جایگاه علمی و تلاش‌های فرهنگی ایشان در زمینه تربیت دانشوران، بنیان‌گذاری نهضت پویای علمی در رویارویی با اندیشه‌های ناسالم و شبهات دینی بررسی شده است و پس از آن، با نگاهی به عملکرد حکمرانان هم‌عصر امام و موضع‌گیری‌های امام در برابر آنان، شرایط سیاسی حاکم و مبارزات سیاسی امام و ابزار مبارزه ایشان مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. در پایان زمینه‌ها و عوامل شهادت امام، بررسی شده است و با ارائه گلچینی از سخنان گهربار و درس‌های آموزنده امام و کرامت‌های ایشان، دیدگاه برخی اندیشمندان اهل سنت در مورد پیشوای پنجم شیعیان آورده شده است. در بخش دوم نیز با ارائه پیشنهادها کلی و معرفی سوره‌های برنامه‌سازی، کوشیده است مدیران و برنامه‌سازان رسانه ملی را در راستای بهره‌برداری از زندگانی امام باقر علیه‌السلام یاری رساند. امید است با ارائه پیشنهادها و انتقادهای دست‌اندرکاران محترم صدا و سیما، نگارنده را در نگاشتن آثاری مفیدتر و سودمندتر تشویق نمایند.